

доповіді «Археологічні дослідження Полтавщини членами історичного товариства Нестора-літописця» Е. А. Линьової (Київський університет), «В. В. Хвойка та черняхівська культура» к. і. н. Є. В. Махно та к. і. н. О. О. Франко (ІА АН УРСР), «Маловідомі сторінки життя археолога і мистецтвознавця М. О. Макаренка» д. геол. мін. н. Д. Є. Макаренка (ІГН АН УРСР). Доповіді і повідомлення Н. М. Виставкіної (Оренбурзький краєзнавчий музей), І. М. Кулатової та О. Б. Супруненка (Полтавський краєзнавчий музей) були присвячені діяльності відомого полтавського археолога і краєзнавця І. А. Зарецького; В. Є. Куриленка (Мізинський археологічний музей) — життєвому шляху Т. В. Кибальчича. Ряд виступів знайомив з археологічними зібраннями музеїв. Так, Г. М. Шовкопляс (ДІМ УРСР) зробила огляд колекцій з пам'яток VIII—XIII ст., розташованих на території Полтавщини, що зберігаються у Державному історичному музеї в Києві, А. К. Дігтяр (Харківський університет) — колекцій з Поворскля в Археологічному музеї Харківського університету, Т. М. Дяченко (Лубенський краєзнавчий музей) познакомила із складом колекції музею в Лубнах та його новою експозицією.

До початку роботи семінару вийшли друком його програма і тези доповідей: «Охо-

рона і дослідження пам'яток археології Полтавщини: Третій обл. наук.-практичн. семінар» (Тези доп.—Полтава, 1990.—200+24 с., іл).

Організатори — Полтавський і Лубенський краєзнавчі музеї, правління Полтавської обласної і Лубенської міськрайонної організацій УТОПІК, представники радянських і партійних органів міста і району сприяли успішному проведенню семінару. В його роботі знайшовся час і для ознайомлення з археологічними та історичними пам'ятками 1000-літнього міста — залишками поселення доби енеоліту — бронзи на Лисій Горі, городища в урочищі Верхній Вал, Мгарського монастиря. Крім того, учасники семінару відвідали Гінцівську пізньопалеолітичну стоянку, де обрали місце для встановлення у майбутньому пам'ятного знаку, та городище літописного «міста» Сніпороду, ознайомились із станом збереженості ділянок Посульського «змієвого» валу поблизу сіл В'язівок і Мацківці та ін.

Робота семінару сприяла жвавому обміну думками, розгляду та вирішенню винесених на обговорення проблем і встановленню контактів між дослідниками, завершенню підготовки археологічної частини «Зводу пам'яток історії та культури Полтавської області».

Одержано 24.01.91

РОБОТА НАУКОВОЇ РАДИ З ПРОБЛЕМИ «АРХЕОЛОГІЯ І СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР»

М. П. Кучера

При Інституті археології АН УРСР працює Наукова рада з проблеми «Археологія і стародавня історія Української РСР», яка координує розробку тем по історії та культурі стародавнього населення на території УРСР, польові археологічні дослідження і контролює підготовку наукових кадрів археологів УРСР. Основна роль у діяльності Наукової ради належить Інституту археології АН УРСР, як головній археологічній установі в республіці.

До складу Наукової ради входять 34 фахівці, в тому числі представники археологічних установ Білорусії, Молдови, Інституту археології АН СРСР. Очолює Науко-

ву раду директор Інституту археології АН УРСР академік АН УРСР П. П. Толочко.

Наукова рада координує роботу археологів чотирьох установ АН УРСР (Інститут археології, Інститут суспільних наук, Археологічний музей, Одеський археологічний музей), 9 держуніверситетів (Київський, Харківський, Одеський, Донецький, Дніпропетровський, Запорізький, Львівський, Чернівецький, Ужгородський), 9 педінститутів (Сумський, Київський, Полтавський, Чернігівський, Кам'янець-Подільський, Вінницький, Кіровоградський, Луцький, Івано-Франківський), 23 історико-краєзнавчих і історичних музеїв та заповідників (Черні-

© М. П. Кучера, 1991

гівський, Донецький, Херсонський, Полтавський, Івано-Франківський, Ялтинський, Тернопільський, Черкаський, Миколаївський, Запорізький, Ровенський, Дніпропетровський, Криворізький, Харківський, Вінницький, Сумський, Луганський, Кіровоградський, Ужгородський музеї, Керченський, Херсонський, Кам'янець-Подільський, Переяслав-Хмельницький заповідники).

Наукова рада координує виконання двох міжвідомчих республіканських комплексних тем — «Охоронні дослідження пам'яток археології в зоні новобудов республіки» і підготовка «Свода пам'яток истории и культуры народов СССР» по Українській РСР (розділ «Археологічні пам'ятки Української РСР»). До виконання цих завдань залучені археологи всіх академічних установ, вузів та музеїв УРСР.

У 1986—1990 рр. археологи УРСР розробляли 81 наукову тему (в тому числі 1А АН УРСР — 36). Найважливіші з тем, виконаних співробітниками 1А АН УРСР — це розробка методологічних принципів історичної інтерпретації масового археологічного матеріалу; питання реконструкції господарства, соціальних і духовних сфер давніх суспільств на території УРСР; історія і культура античних міст Північного Причорномор'я; слов'яни на півдні Східної Європи в додержавний період; соціально-економічний розвиток і культура давньоруського і середньовічного Києва; Південна Русь і сусіди в IX—XIV ст.; етно-культурний розвиток населення Північно-Західного Причорномор'я в I — на поч. II тис. н. е.; археологічні дослідження Херсонеса та його округи; населення Західного Криму в I тис. до н. е. — XV ст. н. е. (нариси історії та культури); антропологічна характеристика давнього населення України (I тис. до н. е. — I пол. I тис. н. е.). Інститут археології спільно з Чернігівським історичним музеєм, Чернігівським педінститутом та ІСН АН УРСР розпочав археологічне вивчення давньоруського села.

Археологи Інституту суспільних наук АН УРСР виконали фундаментальні дослідження по палеоліту Прикарпаття, мезоліту західних областей УРСР, продовжували вивчення пам'яток ранньозалізного віку, давніх слов'ян та давньоруського часу.

Визначні наукові досягнення одержано археологічним музеєм АН УРСР у вивченні палеоліту Закарпаття. Археологи Харківського університету виконали монографічні дослідження про місто Гелон скіфської доби (Більське городище), економічні зв'язки античних міст Північного Причорномор'я, Подоння у складі Хозарського

каганату. У Дніпропетровському університеті протягом 1986—1990 рр. видано п'ять міжвузівських збірників та два учебні посібники з проблем доби бронзи і ранньозалізного віку в Подніпров'ї. В Ужгородському університеті виконано узагальнюючу монографічну працю «Старожитності Верхнього Потисся», у Кам'янець-Подільському педінституті — «Нариси історії Поділля». У Львівському університеті завершено розробку теми «Населення Західної Волині та його етнокультурні зв'язки у IV — середині III тис. до н. е.». Археологи Київського університету виконували тему «Хронологія і періодизація археологічних культур на території УРСР (пізній палеоліт і доба бронзи)», в Донецькому університеті продовжувалося вивчення доби бронзи — раннього заліза, Одеському археологічному музеї виконано монографічні дослідження «Північно-Західне Причорномор'я наприкінці бронзового — на початку залізного віків» і «Населення Нижнього Подністров'я в VI — V ст. до н. е.».

Значну науково-організаційну роботу здійснюють археологи Кам'янець-Подільського, Чернігівського, Вінницького педінститутів, Полтавського, Чернігівського та Тернопільського краєзнавчих музеїв по підготовці обласних історико-краєзнавчих конференцій та семінарів.

За ініціативою Наукової ради протягом останніх десяти років у всіх обласних краєзнавчих музеях Міністерством культури УРСР створені відділи археології і охорони пам'яток історії та культури. Зараз музеї проводять значні експедиційні дослідження і на місцевому матеріалі розробляють наукові теми.

Згідно з координаційним планом на 1991—1995 рр. передбачається розробка 80 наукових тем, у тому числі 19 перехідних. Серед 21 теми, які виконуються в 1А АН УРСР, найважливіше місце належить підготовці фундаментальної узагальнюючої праці «Історія стародавнього населення Української РСР». Серед інших заслуговують на увагу такі теми, як розвиток господарства давніх суспільств у кам'яному віці; проблеми етнокультурного розвитку племен доби енеоліту і бронзи; проблеми історії кімерійців і скіфів; проблеми соціально-економічного розвитку давніх слов'ян; військова справа давнього населення на території України; археологічні дослідження Києва; дослідження пам'яток українського козацтва та інші.

Інститутом суспільних наук АН УРСР планується розробка 14 тем з різних періодів історії стародавнього населення на території західних областей УРСР, у тому

числі дослідження проблеми передскіфського періоду в Подністров'ї, виконання узагальнюючих праць про Белз і Белзьку землю в Х—XIV ст., давні Галич, Львів та інші.

В Одеському археологічному музеї АН УРСР виконуються три монографічні роботи, в яких узагальнюються дослідження пам'яток енеоліту — бронзи і античної доби у Північно-Західному Причорномор'ї. У Харківському університеті готуються п'ять монографій, серед них «Культура Херсонеса перших століть н. е.», «Населення Лісостепового Лівобережжя України наприкінці енеоліту і в добу бронзи», «Передскіфський період на території Лівобережної Лісостепової України»; у Дніпропетровському університеті виконуються чотири монографії, присвячені енеоліту, добі бронзи і ранньозалізного віку Подніпров'я. У Запорізькому університеті розробляється тема «Етнокультурні процеси за доби енеоліту і бронзи на території УРСР»; в Ужгородському університеті — «Етнокультурні процеси в Тисо-Дунайському басейні II тис. до н. е. — середина I тис. н. е.»; в Одеському університеті продовжується вивчення кам'яного віку, античної нумізматики та ранньозалізного віку Північного Причорномор'я. Археологи Київського університету розробляють тему «Поховання і поховальний обряд давнього населення на території України», археологи Донецького університету і Донецького краєзнавчого музею працюють над монографією «Археологія Донбасу». У Кам'янець-Подільському педінституті готуються монографії «Історична топографія Кам'янца-Подільського», «Історія Болохівської землі», «Язичницькі пам'ятки слов'ян», у Вінницькому педінституті — монографії «Кліщівський локальний варіант трипільської культури на Південному Бузі» і «Уличі»; у Сумському педінституті — «Пам'ятки черняхівської культури в межиріччі Псла і Ворскли». Керченський історико-культурний заповідник готує монографічні дослідження «Склепи Деметри в Керчі», «Хора Боспорської держави» і «Некрополі боспорських міст». У Херсонському історико-археологічному заповіднику виконуються монографії «Фортифікаційні споруди античного і середньовічного Херсонеса» і «Північно-східний район Херсонеса в VI—II ст. до н. е.», у Херсонському краєзнавчому музеї — «Мистецтво племен черняхівської культури», у Полтавському музеї — «Кургани нижнього Поворскля» і «Археологічні зібрання Полтавщини XIX — початку XX ст.».

Дуже важливу роль у розвитку наукових досліджень відіграють дисертаційні робо-

ти, які у значній кількості готуються в академічних установах, вузах та краєзнавчих музеях. У 1986—1990 рр. 11 археологів УРСР (з них 8 співробітників ІА АН УРСР) захистили докторські дисертації і 31 (у тому числі 22 археологи ІА АН УРСР) — кандидатські дисертації.

Згідно з планом працюють над докторськими дисертаціями 16 археологів УРСР, з них 5 співробітників ІА АН УРСР (Отрошенко В. В., Терпиловський Р. В., Вакулєнко Л. В., Зубар В. М., Суботін Л. В.), три археологи з Київського університету (Гладких М. І., Чмихов М. О., Малєєв Ю. М.), по одному з ОАМ АН УРСР (Островерхов А. С.), ІСН АН УРСР (Крушельницька Л. І.), Одеського університету (Загинайло О. Г.), Харківського університету (Сорочан С. Б.), Ужгородського університету (Котигорошко В. Г.), Чернівецького університету (Михайлина В. П.), Київського педінституту (Кравченко Н. М.), Чернігівського педінституту (Коваленко В. П.).

За станом на березень 1991 р. Науковою радою затверджено дисертаційні теми для підготовки протягом 1991—1995 рр. без відриву від виробництва 63 кандидати наук, з них 24 співробітники ІА АН УРСР, 7 співробітників музеїв АН УРСР, 11 співробітників і викладачів вузів, 16 співробітників музеїв Мінкультури УРСР. Крім ІА АН УРСР, значна увага підготовці молодих наукових кадрів археологів приділяється у Дніпропетровському і Харківському університетах, Археологічному музеї АН УРСР, Чернігівському історичному музеї.

Відчутну науково-методичну допомогу археологам надають члени Наукової ради та фахівці ІА АН УРСР під час затвердження тем дисертацій та обговорення їх виконання. Археологи УРСР, як правило, захищають дисертації на спеціалізованій раді при Інституті археології АН УРСР.

У зв'язку з обмеженим лімітом на папір є значні труднощі в опублікуванні виконаних монографічних праць. Ця обставина стримує своєчасне введення в науковий обіг розробок, а частина з них взагалі вилучається з наукового фонду. Якщо рукописи виконаних планових робіт в академічних установах передаються до наукового архіву, то в ряді вузів та музеїв вони нерідко залишаються в авторів і виявляються недоступними для наукового користування.

Існують значні недоліки в організації експедиційних досліджень та здійсненні контролю за їх якістю. Це питання стає особливо актуальним у зв'язку з появою цілого ряду кооперативних археологічних

підрозділів, які проводять охоронні розкопки на госпдоговірні кошти. Про ці кооперативи немає відомостей ні в Науковій раді, ні в ІА АН УРСР, і їх роботу не відбито в координаційному плані. Зараз на Україні здійснюють археологічні дослідження близько сотні державних установ та кооперативів. Науково-методичний рівень досліджень та якість наукової звітності не завжди відповідають сучасним вимогам, а археологічні колекції в ряді випадків передаються до малопридатних і ненадійних для зберігання фондосховищ. Вимагають реорганізації існуючі при Інституті археології АН УРСР Польовий комітет і Польова інспекція, які в зв'язку з їх малочисельним кількісним складом не забезпечують належного впливу на стан експедиційних досліджень та якості наукової звітності, не встигають оперативно подавати науково-консультативну допомогу авторам розкопок.

З метою усунення недоліків в організації та проведенні археологічних досліджень, повнішого залучення госпдоговірних експедицій до вирішення завдань археологічної науки, 13 березня 1991 р. на пленарному засіданні Наукової ради прийнято відповідне рішення. Згідно з ним, усім госпзрахунковим археологічним підрозділам належить подати до Наукової ради свої статuti і програму експедиційної та наукової роботи. Ухвалено, що «Відкриті листи» на право проведення архео-

логічних досліджень на території республіки видаватимуться археологам (у тому числі археологам-кооператорам), які працюють від установ АН УРСР, Міносвіти УРСР, Мінкультури УРСР і організацій товариства охорони пам'яток історії та культури. Вирішено періодично провадити атестацію молодих фахівців, відновити для них при ІА АН УРСР щорічні курси підвищення кваліфікації, регулярно влаштовувати республіканські та регіональні звітні конференції про польові дослідження. Для публікації матеріалів експедиційних досліджень вирішено відновити серійне видання «Археологічні пам'ятки УРСР». Підкреслено, що ІА АН УРСР, як головна археологічна установа в республіці, здійснює планування та координацію всіх стаціонарних робіт, затверджує їх виконавців, а також забезпечує науково-методичний контроль за якістю досліджень. «Відкриті листи» на право проведення розвідок і розкопок видає виключно ІА АН УРСР. Визнано за необхідне розширити і зміцнити склад Польового комітету та Польової інспекції при ІА АН УРСР, для забезпечення нормальної роботи яких з кожної госпдоговірної експедиції відраховувати 2% від загальної суми витрат.

В умовах переходу країни до ринкової економіки перед українською археологією постає завдання забезпечити належний рівень розвитку наукових досліджень.

Одержано 08.04.91.

ВСЕСОЮЗНИЙ СЕМІНАР «ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПІЛЬНОСТІ»

С. Ж. Пустовалов, Г. М. Тощев

З 26 по 29 листопада 1990 р. у м. Запоріжжі проходив перший семінар, присвячений дослідженню сучасного стану катакомбної спільності. Ініціаторами цього заходу стали Інститут археології АН України, Запорізький держуніверситет, обласний краєзнавчий музей та Товариство охорони пам'яток історії та культури. Необхідність зустрічі фахівців-«катакомбників» назрівала вже давно. Швидко накопичування матеріалів, повільні темпи їх вивчення і введення у науковий обіг, відсутність узагальнюючих праць значно гальмують процес вирішення різнобічних проблем доби середньої бронзи півдня Східної Європи.

У роботі семінару взяли участь археологи з Кишинева, Києва, Москви, Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запоріжжя, Воронежу, Азова, Грозного. Куйбишева, Челябінська — загалом понад 40 чоловік. Було прослухано та обговорено 23 доповіді, в яких висвітлювались різноманітні аспекти вивчення катакомбних пам'яток.